

Asia: VN/16819/2024

Lausuntopyyntö hallituksen esitysluonnoksesta eduskunnalle kansaneläkelain, Kansaneläkelaitoksen kuntoutusetuuksista ja kuntoutusrahaetuksista annetun lain sekä eräiden muiden etuuslakien muuttamisesta

Lausunnonantajan lausunto

Pyydämme ystävällisesti ottamaan kantaa ehdotuksiin sekä tarvittaessa tuomaan esiin myös perustelut näkemyksillenne.

Voitte halutessanne tuoda esiin myös sellaista keskeistä tietoa, joka näkemyksenne mukaan vaikuttaa esityksen vaikutusten arviointiin.

-

Voitte kirjoittaa lausuntonne alla olevaan tekstikenttään

Yleistä

Näkövammaisten liitto on Suomen näkövammaisyhdistysten yhteistyöjärjestö, joka edistää sokeiden ja heikkonäköisten ihmisten oikeuksien toteutumista, tuottaa erityispalveluja ja toimii Suomessa asiantuntijana näkövammaisuuteen ja näkemiseen liittyvissä asioissa. Suomessa näkövammaisia on noin 55 000. Heistä alle 18-vuotiaita on noin 3,2 %, 18–39-vuotiaita noin 10,1 % sekä 40–64-vuotiaita noin 16,2 %. Esitettävät muutokset kohdentuvat ennen kaikkea alle 18-vuotiaisiin näkövammaisiin, mutta pitkän ajan vaikutukset myös muihin ikäryhmiin.

Vaikutusarviointit puutteellisia

Suomen hallitus on käynnistänyt useita lyhyellä ajalla valmisteltavia lainsäädäntömuutoksia, jotka ovat käytännössä leikkauksia. Niiden yhteisvaikutusten ja ristikkäisvaikutusten arviointi on tekemättä. Valitettavasti näyttää siltä, ettei yhteisvaikutuksista välitetä eikä leikkausten kohdentumisella osittain tai jopa kokonaan samoihin ihmisryhmiin ole merkitystä. Se, että yhteisvaikutusten arvioinnista laaditaan raportti myöhemmin, ei ole riittävää.

Sen lisäksi, että vuonna 2024 säädettävien leikkausten yhteisvaikutuksia ei ole arvioitu, ei myöskään ole arvioitu vuonna 2023 säädettyjen ja vuonna 2024 voimaantulleiden sekä nyt esitettävien leikkausten yhteisvaikutuksia. Nämä leikkaukset kohdistuvat monilta osin samoihin ihmisryhmiin, kuten pienituloisiin näkövammaisiin ihmisiin. Näkövammaisten liitto vaatii, että kaikkien nykyisen hallituksen aikana toteutettujen leikkausten yhteisvaikutukset ja ristikkäisvaikutukset arvioidaan kokonaisuutena eikä paloina.

Vaikutusarvioinneissa on tehtävä perusteellinen ja huolellinen vammaisvaikutusten sekä perus- ja ihmisoikeusvaikutusten arviointi. On huomattava, että Suomen hallituksen suunnittelemilla ja toteuttamilla leikkauksilla on kasautuvaa ja pitkäaikaista vaikutusta.

Kielteinen vaikutus nuorten itsenäistymiseen

Etuuksien alaikärajojen nostamista laajalla rintamalla perustellaan hallituksen esityksessä voimakkaasti sekä vanhempien elatusvelvollisuuteen tukeutuen että oppivelvollisuuden päättymisen ikärajaan viitaten. Tämä logiikka jättää huomiotta etuuksien alaikärajojen nostojen vaikutukset vammaisten nuorten itsenäistymiseen ja painottaa vanhempien näkökulmaa ja elatusvelvollisuutta.

Esityksessä on täysin sivuutettu ja unohdettu, että näkövammaisten ja kuulonäkövammaisten nuorten on monesti vaikeampaa itsenäistyä toisen asteen opintojen aikana (16–18-vuotiaina) kuin näkevien nuorten. Tämä koskee koko näkövammaisen nuoren elämänpiiriä. Kyse on ensimmäisistä työelämäkokemuksista ja työstä maksettavasta palkasta, itsenäisestä harrastamisesta, itsenäisestä vapaa-ajan vietosta, sosiaalisen piirin laajenemisesta sekä aikuistumisen ensiaskelista.

Nykyinen etuusjärjestelmä on tukenut näkövammaisten nuorten itsenäistymistä mahdollistamalla oman toiminnan laajentamisen (esimerkiksi harrastusten muodossa) kodin ja lapsuuden perheen piirin ulkopuolelle. Näkövammaisten ja kuulonäkövammaisten nuorten on paljon näkeviä nuoria vaikeampaa saada kesätyöpaikkaa tai osa-aikaista työpaikkaa opintojen ohelle. Tällöin he jäävät ilman työstä saatavaa palkkaa, jonka turvin moni näkevä nuori ottaa itsenäistymisen ensiaskelia. Lisäksi näkövammaisille nuorille soveltuvat harrastukset saattavat edellyttää matkustamista, jonka kustannukset näkövammaiselle nuorelle ovat suuremmat kuin näkeväälle. Käytännössä näkövammaiset nuoret jäävät vanhempiensa tai muiden huoltajiensa taloudellisen avun varaan ja ovat siten näkeviä nuoria riippuvaisempia vanhempiensa mahdollisuuksista ja tahdosta auttaa nuorta taloudellisesti.

Alle 16-vuotiaan vammaistuessa näkökulma on näkövammaisen lapsen tarvitsemassa hoidossa, huolenpidossa ja kuntoutuksessa. Tilannetta katsotaan vain ja ainoastaan vanhempien tai muiden huoltajien näkökulmasta.

"Alle 16-vuotiaan vammaistuki

Tuen tavoitteena on tukea vammaisen tai sairaan alle 16-vuotiaan lapsen päivittäistä elämää. Lapsi voi saada vammaistukea, jos hän vammansa tai sairautensa vuoksi tarvitsee säännöllistä hoitoa, huolenpitoa ja kuntoutusta.

Hoidon ja huolenpidon tarpeen tulee olla tavanomaista suurempaa ja kestää vähintään 6 kuukautta.

Tavanomaista suurempi hoidon ja huolenpidon tarve

Sairauden tai vamman diagnoosi ei yksin ratkaise lapsen oikeutta vammaistukeen. Oikeus tukeen ja tuen taso arvioidaan sen mukaan, kuinka paljon hoitoa, huolenpitoa ja kuntoutusta lapsi tarvitsee.

Lapsen hoito ja huolenpito voi tavallisestikin olla vaativaa ja sitovaa lapsen eri kehitys- ja ikäkausissa. Siksi aina arvioidaan, liittyykö lapsen hoidon ja huolenpidon tarve vammaan tai sairauteen sekä onko se tavanomaista suurempaa ikätovereihin nähden.

Tavanomaista suurempi hoidon ja huolenpidon tarve voi aiheutua esimerkiksi:

- lapsen sairauskohtauksista ja lääkityksestä
- lapsen kuljettamisesta kuntoutukseen
- siitä, että lasta on sairauden tai vamman vuoksi autettava päivittäisissä toiminnoissa ja koulutehtävissä
- siitä, että lasta on valvottava ikäisiään enemmän."

Lähde: www.kela.fi

Kun kyse on itsenäistyvistä näkövammaisista nuoresta, tämä näkökulma on täysin väärä. Näkövammaisen nuori asetetaan hoidon ja huolenpidon kohteeksi, jolla on suora kielteinen vaikutus nuoren itsenäistymiseen sekä nuoren tunteeseen siitä, että hän on näkövammasta huolimatta tavallinen nuori, jolla on tavallisen nuoren elämä, tarpeet ja toiveet. Riskinä on, että vammaistuen ikärajan muuttaminen 16 vuodesta 18 vuoteen hidastaa näkövammaisten nuorten mahdollisuuksia itsenäistyä ja asettaa heidät entistä tiukemmin perheessä lapsen asemaan ilman nuoruuteen kuuluvaa roolia.

Kielteinen vaikutus nuorten opiskeluun ja työllistymiseen

Hallituksen esityksen mukaan voidaan arvioida, että kun alle 18-vuotiaalla ei enää jatkossa olisi mahdollisuutta saada kuntoutuksensa aikaista toimeentuloturvaa kuntoutusrahana, tällä voi olla vaikutusta kuntoutumiseen esimerkiksi siten, että nuori ei motivoitu kuntoutumaan ja opiskelemaan, jolloin työelämään pääseminen voi siirtyä myöhemmäksi tai estyä kokonaan erityisesti, jos nuorella ei ole mahdollisuutta saada opintotukea. Käytännössä tämä voi lisätä riskiä siitä, että nuori jää ilman ammatillista koulutusta sekä riskiä nuoren ennenaikaisesta työkyvyttömyyseläkkeelle siirtymisestä.

Näkövammaisten liitto on hämmästynyt, että hallitus tietoisesti esittää muutosta, jonka kielteisistä vaikutuksista näkövammaisten nuorten työllistymiseen se on tietoinen. Näkövammaisten nuorten työllistyminen on jo nyt hankalampaa kuin näkevien nuorten.

Näkövammaisten liiton ylläpitämä lakisääteinen näkövammarekisteri on yksi Terveiden ja hyvinvoinnin laitoksen (THL) valtakunnallisista henkilörekistereistä. Näkövammarekisterin tilastojen mukaan näkövammaisten ihmisten koulutusaste korreloi selvästi työllisyysasteen kanssa. Korkeammin koulutetut työllistyvät paremmin kuin matalammin koulutetut.

Näkövammarekisterissä työikäisten näkövammaisten koulutusastetta on seurattu säännöllisesti vuodesta 1985. Kun tarkastellaan näkövammaisten koulutustason ja työllisyysasteen kytköstä, nähdään, että pelkän perusasteen varassa olevista näkövammaisista on työelämässä kokoaikaisesti, osa-aikaisesti tai yrittäjinä 24 %. Korkeakoulututkinnon suorittaneista vastaava luku on 78 %. Näkövammaisten työllisyysaste on noin 41 %, joka on kaukana koko väestön työllisyysasteesta.

Näkövammaisista perusasteen koulutuksen varassa on 35,1 %, joka on huomattavasti enemmän kuin koko väestössä. Keskiasteen tutkinnon suorittaneita on 44,2 %, joka eroaa vain hieman koko väestön osuudesta. Korkea-asteen tutkinnon suorittaneita on 20,6 %. Näkövammaisten korkea-asteen tutkinnon suorittaneiden määrä on kasvanut, mutta samalla ero koko väestöön pysyy ennallaan tai kasvaa.

Tätä taustaa vasten on erittäin tärkeää varmistua siitä, että näkövammaisten nuorten koulutustasoa nostetaan eikä ryhdytä toimiin, jotka laskevat sitä. On myös huomattava, että hallitusohjelman koulutukseen ja työllisyyteen liittyvien kirjausten tulee koskea myös näkövammaisia, ja muulla tavoin vammaisia, nuoria. Näyttää siltä, että tämä esitys on ristiriidassa Suomen hallituksen yleisten tavoitteiden kanssa.

Köyhyys ja perheiden eriarvoistuminen

Hallituksen esityksessä todetaan, että muutosten voidaan katsoa olevan omiaan kasvattamaan alaikäisen nuoren vanhempien vastuuta nuoren toimeentulosta. Hallitus toteaa myös, että vammaisten ja pitkäaikaissairaiden lasten ja nuorten perheissä pienituloisuuden riski on tavanomaista korkeampi: lapsen terveydentilasta ja hoidosta johtuvat vaatimukset saattavat usein kaventaa vanhemman työnteon ja ansaitsemisen mahdollisuuksia.

Näkövammaisten liitto huomauttaa, että näkövammaisten lasten perheissä äiti on usein hän, jonka työnteon ja ansaitsemisen mahdollisuudet kaventuvat kaikkein voimakkaimmin. Näkövammaisten lasten perheissä köyhyys on yleisempää. Esitys tulee lisäämään tätä köyhyyttä ja siitä seuraavia kielteisiä ilmiöitä. On huolestuttavaa, että hallitus toimillaan pyrkii heikentämään heikommassa asemassa olevien perheiden asemaa.

YK:n vammaisten henkilöiden oikeuksia koskeva yleissopimus

Suomi on ratifioinut YK:n vammaisten henkilöiden oikeuksia koskevan yleissopimuksen yli kahdeksan vuotta sitten. Sopimus on voimassa lain tasoisena. Se on Suomea sitova ja sitä on noudatettava.

Osallistamisvelvoitetta ei ole noudatettu riittävästi

Sosiaali- ja terveysministeriö on tämän lausuntopyyntöön jakelussa sivuuttanut suurimman osan vammaisjärjestöistä, eikä siten ole noudattanut riittävästi YK:n vammaissopimuksen velvoitetta. YK:n vammaissopimuksen 4 artiklan 3 kohdan osallistamisvelvoite on yksiselitteinen. Näkövammaisten liitto huomauttaa, että lausuntopyyntö olisi tullut lähettää huomattavasti laajemmalle joukolle vammaisjärjestöjä kuin nyt on tapahtunut. Pelkkä Invalidiliitto ry:lle, Sams rf:lle ja Vammaisfoorumi ry:lle lähettäminen ei ole riittävää. Esimerkiksi aistivammajärjestöt on sivuutettu täysin. Se, että lausuntopyyntö on yleisesti saatavilla lausuntopalvelu.fi -sivustolla ei ole riittävää.

Artikla 24 Koulutus

YK:n vammaissopimuksen artikla 24 käsittelee koulutusta. Artiklan mukaan sopimuspuolet tunnustavat vammaisten ihmisten oikeuden koulutukseen. Toteuttaakseen tämän oikeuden syrjimättä ja yhdenvertaisten mahdollisuuksien pohjalta sopimuspuolet varmistavat osallistavan koulutusjärjestelmän kaikilla koulutuksen tasoilla sekä elinikäisen

oppimisen.

Näkövammaisten liitto huomauttaa, että näkövammaisten nuorten mahdollisuus valita koulutusala ja koulutuspaikka ovat rajatunmat kuin näkeville nuorilla. Koulutusta ei myöskään välttämättä ole tarjolla lähellä kotia, sillä osa näkövammaisista nuorista opiskelee ammatillisissa erityisoppilaitoksissa, joita on Suomessa paljon vähemmän kuin muita ammatillisia oppilaitoksia ja lukioita.

Vammaisetuuksien ja kuntoutusrahaetuuksien heikentäminen saattaa käytännössä johtaa siihen, että vammaisten ihmisten oikeus koulutukseen vaarantuu. Etuuksien heikentymisen myötä vanhempien mahdollisuudet ja resurssit järjestää näkövammaisen nuoren opiskelu toisella paikkakunnalla nousevat tärkeään rooliin. Sellaiset näkövammaiset nuoret, joiden vanhemmilla ei ole varaa kattaa näitä kustannuksia, päätyvät todennäköisesti valitsemaan sellaisen alan ja/tai oppilaitoksen, joka ei välttämättä heille sovellu. Yhdenvertaisuuden kannalta tilanne olisi tällöin hyvin ongelmallinen.

Artikla 27 Työ ja työllistyminen

Näkövammaisten liitto kiinnittää huomiota myös YK:n vammaissopimuksen työtä ja työllistymistä koskevaan 27 artiklaan. Hallituksen esitys tulee todennäköisesti heikentämään vammaisten nuorten mahdollisuuksia kouluttautua. Suomessa työllistyminen ilman koulutusta on vaikeaa, joten

hallituksen esitys tulee hyvin todennäköisesti vaikuttamaan kielteisesti näkövammaisten nuorten mahdollisuuksiin työllistyä sekä rakentaa aikuisuutta ja elämään työssäkäyvänä kansalaisena.

Artikla 28 Riittävä elintaso ja sosiaaliturva

Lisäksi on otettava huomioon YK:n vammaissopimuksen riittävää elintasoa ja sosiaaliturvaa koskeva 28 artikla. Heikentämällä opiskelumahdollisuuksia ja sitä kautta mahdollisuuksia siirtyä työelämään, hallituksen esitys vaarantaa näkövammaisten ihmisten oikeuden riittävään elintasoon. Lisäksi se vaarantaa näkövammaisten nuorten itsenäistymisen ja esimerkiksi oman rahan käytön ja talouden hallinnan opettelun sekä nuoruuteen kuuluvien tyypillisten asioiden tekemisen.

Hyvä hallinto ja hyvä lainvalmistelu eivät toteudu

Säädösvalmistelun kuulemisoppaassa annetaan ohjeet kuulemiseen säädösvalmisteluprosessissa. Oppaassa todetaan, että säädösehdotuksista pyydettävien kirjallisten lausuntojen antamiseen varataan aikaa vähintään kuusi viikkoa ja laajoissa hankkeissa vähintään kahdeksan viikkoa. Lausuntoaikaa on aihetta pidentää, jos se muuten ajoittuisi yleiseen lomakauteen. Lausuntoaika voi vain perustellusta syystä olla edellä mainittua lyhyempi. Tällöin lausuntoaika perustellaan lausuntopyynnössä sekä hallituksen esityksessä tai asetuksen tai määräyksen esittelymuistiossa. <http://kuulemisopas.finlex.fi/ohje/kuulemisohje/#jakso-1-4-kuulemisen-ajoitus>

Näkövammaisten liitto huomauttaa, että tämän lausuntopyynnön lausuntoaika ajoittuu yleiseen lomakauteen. Lausuntopyyntö julkaistiin 26.6.2024 ja lausunnot on jätettävä 7.8.2024. Näin lyhyt lausuntoaika yleisen lomakauden aikana on vastoin säädösvalmistelun kuulemisopasta.

Lisätietoja

järjestöjohtaja Sari Kokko, sari.kokko@nakovammaistenliitto.fi

työelämäasiantuntija Ville Ukkola, ville.ukkola@nakovammaistenliitto.fi

Näkövammaisten liitto ry

Jukka Tahvanainen

Sari Kokko

toimitusjohtaja

järjestöjohtaja

Kokko Sari
Näkövammaisten liitto ry